Cultuurspreiding

Kees M. Paling

H.T. Blokland, *Vrijheid, Autonomie, Emancipatie*, Delft, Eburon, 373 pagina's, *f* 49,50, ISBN 90-5166-179-7.

Heeft een minister van Cultuur het recht of zelfs de plicht om zich te bemoeien met de culturele voorkeuren van haar burgers? Het is deze vraag waarop de Rotterdamse politicoloog Hans Blokland in zijn proefschrift *Vrijheid, Autonomie, Emancipatie* een antwoord tracht te formuleren. Begin dit jaar ontving de auteur voor zijn inspanningen de Pieter de la Courtprijs – een tweejaarlijkse prijs die wordt toegekend aan een waardevol wetenschappelijk werk dat buiten een wetenschappelijke werkkring gestalte heeft gekregen.

Voordat Blokland aan zijn actuele vraagstelling toekomt, behandelt hij eerst de discussie over het vrijheidsbegrip, zoals deze in het westerse denken van de laatste decennia is gevoerd. In navolging van de Britse politieke filosoof Isaiah Berlin onderscheidt de auteur negatieve en positieve vrijheid.

Negatieve vrijheid is de vrijheid van een mens om te doen en te laten wat hij wil zonder dat anderen zich met die keuze bemoeien. Positieve vrijheid is het vermogen om zelfstandig richting te geven aan het eigen leven, om te beschikken over verschillende opties en daaruit een welbewuste keuze te maken. Beide vrijheidsconcepties lopen tot op zekere hoogte in elkaar over, want positieve vrijheid is nu eenmaal niet mogelijk zonder een vorm van negatieve vrijheid. Positieve vrijheid is echter breder, omdat het een zekere mate van zelfverwerkelijking veronderstelt.

Ofschoon liberalisme en socialisme hetzelfde op de Verlichting gebaseerde cultuurideaal hebben – het autonome individu – gaan beide politieke stromingen van verschillende vrijheidsconcepties uit. Zo zijn liberalen ervan overtuigd dat het individu zelfstandig zijn talenten kan ontplooien en dat dit proces van buitenaf slechts verstoord kan worden. Liberalen benadrukken derhalve de waarde van negatieve vrijheid.

Socialisten gaan er daarentegen van uit dat individuen zich vooral via contacten met anderen kunnen ontwikkelen tot een volwaardig mens. Zij wijzen derhalve op de noodzaak van positieve vrijheid als voorwaarde tot autonomie.

En daarmee zitten de socialisten met een probleem, dat door Blokland wordt omschreven als het 'emancipatiedilemma'. Op grond van het gelijkheidsbeginsel zouden alle mensen over evenveel (positieve) vrijheid moeten beschikken. Het bevorderen van die positieve vrijheid – via bijvoorbeeld het onderwijs – kan echter alleen maar plaatsvinden door (tijdelijke) inperking van de negatieve vrijheid. Wil men een individu zoveel kennis en oordeelsvermogen bijbrengen dat het de mogelijkheid heeft om uit verschillende alternatieven te kiezen, dan zal men dit individu allereerst moeten motiveren, en desnoods dwingen om een dergelijk onderricht te volgen.

De vraag is natuurlijk, hoe ver men daarin mag gaan. Terecht citeert Blokland Berlin, wanneer deze waarschuwt voor totalitaire regimes die in naam van de latere positieve vrijheid (de Nieuwe Mens, de geschiedenis) de bestaande negatieve vrijheid inperken.

In ons onderwijssysteem kennen wij leerplicht, verplichte vakken en eindtermen, niet enkel ter verzadiging van de arbeidsmarkt, maar ook ter voorbereiding op een plaats in de samenleving. Ofschoon niet alle vakken even populair zijn, zal niemand de noodzaak van onderricht in lezen, schrijven en rekenen betwisten.

Op het terrein van de kunst ligt dat allemaal wat moeilijker. Daar geldt volgens Blokland dat pas sprake is van autonomie wanneer het individu een beredeneerde keuze kan maken uit verschillende alternatieven. Met andere woorden: men mag zich door de media pas laten onderdompelen met quizzen en hitlijsten, nadat men de vierde van Mahler heeft leren waarderen.

Het is overigens een belang dat volgens de auteur verder reikt dan de autonomie van de individuele burger. Deelname aan de (bredere) cultuur van kwaliteitsmedia, literatuur, kunsten en wetenschappen betekent uiteindelijk deelname aan de politieke besluitvorming, omdat elk debat wordt gevoerd in termen van de zogenaamde 'elite-cultuur'. Spreiding van cultuur over alle lagen van de bevolking levert dus tevens een bijdrage aan het functioneren van de democratie.

Verder is het ook in het belang van de literatuur en de kunst dat er een dialoog blijft bestaan met de samenleving waarvan zij deel uitmaken. Is dat niet het geval, dan dreigt het gevaar dat de kunst zich 'loszingt' van de sociale werkelijkheid en terechtkomt in een soort reservaat, door de Amsterdamse socioloog De Swaan wel betiteld als 'kunst-kunst'. Ook hier kan volgens Blokland cultuurspreiding een belangrijke rol spelen.

Het is echter de vraag of hiermee het probleem niet eenzijdig bij het (nog) niet-autonome individu wordt gelegd. Deelname aan de politieke besluitvorming vereist ongetwijfeld een zekere vorming, maar het vereist evenzeer een bepaalde mate van openheid en toegankelijkheid van de politieke cultuur. Het is de vraag of aan de laatste voorwaarde voldoende aandacht wordt besteed; er zijn immers ook bepaalde belangen mee gemoeid?

Op het terrein van de kunsten speelt dit nog sterker. Wanneer de kunsten zich 'loszingen' van het publiek, is dat in eerste instantie het probleem van de kunsten en tot op zekere hoogte van de staat als mecenas. Zoals Blokland zelf al aanvoert, hangt het probleem voor een deel samen met de adviesstructuur.

Aangezien op het terrein van de kunsten nog onverkort het adagium van Thorbecke geldt, dat de staat zich geen inhoudelijk oordeel dient aan te matigen over de kunst, huurt de overheid – via de Raad voor de Kunst – hiertoe deskundigen in. Maar daar deze deskundigen hun terrein al jarenlang kennen, zullen zij bijzondere belangstelling aan de dag leggen voor het nieuwe, het uitdagende, het voor hen nog prikkelende.

Langs deze weg wordt dan een ontwikkeling in gang gezet, waarbij de (gesubsidieerde) kunst zich steeds verder verwijdert van de belevingswereld van het publiek. Een eenzijdige nadruk op cultuurspreiding zou geen recht doen aan de aard van de problematiek en het probleem naar alle waarschijnlijkheid eerder vergroten dan verkleinen.

In zijn betoog veegt Blokland en passant nog de vloer aan met cultuurrelativisten en aanhangers van de zogenaamde statustheorie. Deze laatsten gaan ervan uit dat alle (sub-) culturen in principe even waardevol zijn (en dat er bijvoorbeeld zoiets is als een volwaardige cultuur van de lagere klassen) en dat de elite-cultuur zich niet onderscheidt op grond van kwaliteit maar slechts vanwege de wens om zich – hoe dan ook – van anderen te onderscheiden.

Blokland brengt hiertegen in dat de werken van Dostojevski, Salinger en Camus toch heel wat meer inzicht bieden in de menselijke existentie dan het eerste het beste deeltje uit de boekenreeks. Deze constatering moge juist zijn, maar dit neemt niet weg dat de discussie over 'kwaliteit' soms uiterst vaag en daardoor weinig controleerbaar is. Zo trok ooit Theodor Adorno, een van de belangrijkste vertegenwoordigers van de Frankfurter Schule in zijn *Inleiding tot de muzieksociologie* nog van leer tegen de jonge jazzmuziek, daarbij gemakshalve over het hoofd ziend dat iets dat goed verkoopt wellicht ook nog kwaliteit kan hebben.

De discussies waarin Blokland zich mengt – zowel de politiek-filosofische over vrijheid als de daarmee samenhangende cultuurpolitieke discussie over participatie en spreiding –, zijn allesbehalve eenvoudig en helder. Het is Bloklands verdienste dat hij helderheid weet te scheppen in uitgangspunten en argumentaties en daar op het eind een eigen standpunt aan weet te verbinden.

Het zal duidelijk zijn dat de auteur voorstander is van cultuurspreiding, zowel omwille van de vrijheid van het individu als omwille van de vitaliteit van de kunst. Daarbij gaat hij gelukkig niet over tot een drastische inperking van de negatieve vrijheid. Blokland weet dat – zeker op het terrein van de cultuur – de marges klein zijn, en zijn uiteindelijke suggesties voor het beleid zijn dan ook niet wereldschokkend. Wellicht belangrijker voor het beleid is dan ook de gedegen wijze waarop Blokland zijn betoog op- en onderbouwt: voor een beleidsterrein waar de vaagheid van beginselen als kwaliteit en verscheidenheid vrij spel biedt aan de hogepriesters van de kunst, zou de dissertatie van Blokland als verplichte literatuur moeten worden beschouwd. ◻

Kees M. Paling is free-lance publicist.